

Гудманян А. Г.,

доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології і перекладу
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Баклан І. М.,

аспірант кафедри англійської філології і перекладу
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ УГОД

Анотація. У статті розглянуто роль перекладу в процесі укладання угод, узагальнено типологію імпліцитності, а також виділено засоби та прийоми її відтворення на лексичному рівні.

Ключові слова: імпліцитність, пресуппозитивні знання, еліпсис, контекст, асоціативні зв'язки слів, конкретизація, експлікація, модуляція.

Постановка проблеми. Вивчення проблем, пов'язаних з інституційним спілкуванням, набуває міждисциплінарного характеру й відбувається в парадигмі «людина і мова». Міжнародні угоди як тексти-зобов'язання (комісиви) допомагають регулювати відносини на міждержавному рівні, через що процес їхнього укладання є складним і тривалим, вимагає залучення людського ресурсу, зокрема фахівців із перекладу. Відкритим на сьогодні залишається питання повноти відтворення інформації в текстах міжнародних угод, пов'язане з різним ступенем вербалізації німецького та українського комунікативних просторів. Лексичні, граматичні, стилістичні й прагматичні аспекти офіційно-ділових документів і особливості їхнього перекладу досліджено в наукових працях С.Є. Максимова [1], Т.Р. Кияка [2], Ю.В. Юлінецької [3], О.А. Шаблій [4], О.Р. Заруми-Панських [5], І.С. Орлової [6] та ін.

Метою статті є розгляд процесу перекладу міжнародних угод і визначення особливостей відтворення імпліцитної інформації на лексичному рівні. За основу візьмемо твердження про те, що імпліцитність як універсальна характеристика тексту є характерною для будь-яких текстів, зокрема для офіційно-ділових. У дослідженні застосовано зіставно-типологічний метод, що дає змогу визначити спільні закономірності й відмінності у відтворенні мовних засобів вираження імпліцитності в німецькій та українській мовах на матеріалі текстів міжнародних угод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад міждержавних дво- й багатосторонніх угод розглядається як окремий підвид офіційного юридичного перекладу (О.А. Шаблій) [4, с. 11]. Укладання текстів угод є тривалим переговорним процесом із юридично-лінгвістичною експертизою, метою якої є забезпечення максимальної взаємної відповідності текстів як за формою, так і за змістом [4, с. 106]. Процес підготовки автентичних текстів включає низку прийомів (наприклад, паралельну розробку текстів, узгодження), що не обходяться без перекладу. Поняття «офіційний переклад» означає автентичний виклад українською мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, складеного мовою іншою, ніж українська [7]. Автентичність перекладу полягає в орієнтації на транслят, який виступає в ролі інструмента комунікативної дії в ситуації мови перекладу (Zielsituation), у результаті чого реци-

пієнт цільової культури сприймає текст як оригінал [8, с. 115].

Зважаючи на загальноприйнятну класифікацію видів імпліцитності, яка включає конвенціональну й кодуєчу, можна провести паралель і розглянути імпліцитність на лексичному рівні відповідно до цієї класифікації. У відтворенні конвенціональної імпліцитності на лексичному рівні в нагоді стають пресуппозитивні знання, контекст і еліпсис. Кодуюча імпліцитність ґрунтується на понятті імплікаціоналу, що позначає приховані та потенційні семантики, які не входять до об'єкту переліку сем. Він створює периферію значення й упорядкований завдяки вірогідній вазі та причиново-наслідковим залежностям ознак [9, с. 55]. Імплікаціонал є важливим джерелом імпліцитних значень у висловлюванні й тексті на основі асоціативних зв'язків слів [10, с. 134]. Окремо розглядається парольна імпліцитність як підвид кодуєчої імпліцитності. Вона має знаковий характер і, зазвичай, відтворюється в перекладі за допомогою стратегії збереження або вербалізації.

Похідним поняттям імпліцитності можна розглядати імплікативність (Г.В. Чернов), що позначає смислову надлишковість повідомлення, яка полягає в неоднозначності та необмеженості його розуміння [11, с. 41–42]. Це твердження наводить на думку про безпосередній зв'язок між імпліцитністю й полісемією, оскільки здатність тексту містити явно невиражену інформацію породжує багатозначність.

У перекладі імпліцитність відтворюється завдяки стратегіям збереження, вербалізації та елімінації, які реалізуються за допомогою різних перекладацьких прийомів (трансформацій). За основу візьмемо узагальнену класифікацію морфолого-категорійних трансформацій додавання, вилучення, перестановки й заміни [2, с. 193]. Останні, у свою чергу, ділитимемо на лексичні (транскодування, калька), лексико-семантичні (конкретизація, генералізація й модуляція), граматичні, лексико-граматичні (експлікація, антонімічний переклад і компенсація), а також синтаксичні заміни.

Відтворення імпліцитності лексичного рівня пов'язане з власними та загальними назвами. До першої групи належать лексеми, які позначають географічні об'єкти, установи, документи, організації тощо, до другої – лексеми, відтворені за допомогою нерегулярних відповідників.

Власна назва містить у своїй семантичній структурі імпліцитну інформацію, що декодується завдяки пресуппозитивним знанням перекладача (фоновим, ситуативним тощо) або впливає з контексту. У перекладі лексем, що позначають географічні об'єкти, найчастіше застосовують прийом конкретизації. Наприклад: *in Kananaskis* – у м. Кананаскіс, *in Europa* – на Європейському континенті, *in Bonn* – у Бонні (Німеччина), *in Essen (Deutschland)* – у м. Ессені (Федеративна Республіка Німеччи-

на) тощо. Варто наголосити на особливостях функціонування лексем *Німеччина* та *Федеративна Республіка Німеччина*. Незважаючи на те що офіційною назвою держави є *Федеративна Республіка Німеччина* (die Bundesrepublik Deutschland), для більшості німців політкоректним залишається варіант *Deutschland* (Німеччина), що асоціюється з єдиною державою й зайвий раз не наголошує на колісній наявний поділ на Федеративну Республіку Німеччина (ФРН) і Німецьку Демократичну Республіку (НДР). Саме ця особливість простежується в такому прикладі:

In der Sitzung würdigten die Vertreter des Bundesministeriums für Bildung und Forschung der Bundesrepublik Deutschland und der Staatlichen Agentur für Wissenschaft, Innovation und Informatisierung der Ukraine die Fortschritte ...

На засіданні представники Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України й Федерального міністерства освіти та дослідження *Німеччини* відзначили успіхи ... [12].

Для позначення сторін угод часто застосовується прийом генералізації з перестановкою (transposition) за принципом паритетності сторін, який також є невід'ємною складовою пресупозитивних знань перекладача. Наприклад:

Die Zusammenarbeit der Partner begründet sich auf dem Artikel 13 des Abkommens zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine über die Entwicklung ...

Співробітництво Сторін здійснюється відповідно до статті 13 Договору між Україною та Федеративною Республікою *Німеччина* про розвиток ... [13].

Дещо складнішим є відтворення назв офіційних документів у текстах міжнародних угод. Вони містять зашифровану інформацію, яку доводиться розкривати за допомогою прийому експлікації (описового перекладу). Наприклад:

internationale Übereinkünfte auf dem Gebiet von Zoll und Handel anwenden, ... HS-Übereinkommen von 1983, der WTO (z. B. über den Zollwert), der VN (TIR-Übereinkommen von 1975, ... [14, с. 550].

застосування міжнародних документів, що використовуються у митній справі і торгівлі, ... *Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів 1983 року*), *СОТ* (наприклад, *Угода про застосування Статті VII ГАТТ 1994*), *ООН* (*Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 року*, ... [15].

Для адекватного відтворення вищезазначених міжнародних документів варто звернутися до енциклопедичних знань чи фахівців із міжнародного права. У багатьох випадках відбувається збереження парольної імпліцитності, що допомагає фахівцям легше орієнтуватися в нормативно-правових актах, хоча важко сприймається пересічними громадянами, що також належать до цільової аудиторії текстів міжнародних угод. Наприклад:

Zur Klarstellung gilt, dass die Aufbereitung von Kernmaterial alle Tätigkeiten der Gruppe 2330 der UN-Klassifikation ISIC Rev. 3.1 umfasst [14, с. 554].

Для більшої впевненості переробка ядерних матеріалів включає всі заходи, передбачені в [класифікації] *ISIC* ООН Rev. 3.1 Кодексу 2330 [15].

На нашу думку, вилучення лексеми *Klassifikation* (класифікація) в українському тексті угоди є недоречним, адже вона полегшує сприйняття аббревіатури *ISIC*. Безсумнівно, повністю розкрити аббревіатуру ця лексема не допоможе, але

хоча б надасть приблизне уявлення, про що йдеться в тексті. Звернувшись до словника, знаходимо розшифрування *ISIC* (International Standard Industrial Classification), що позначає Міжнародну класифікацію промислових стандартів.

Низка лексем групи загальних назв у певному контексті потребують уточнення імпліцитної інформації, що міститься в них. Наприклад, *угода* 'die Vereinbarung' може бути укладена у формі обміну нотами, про що наголошується в тексті. Наприклад: *Die deutsch-ukrainische Vereinbarung über die Verbesserung des physischen Schutzes im Transport- und Lagerkomplex des Ukrainischen Staatlichen Produktionsunternehmens „IZOTOP“ in Kiew – УГОДА (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про посилення фізичного захисту транспортно-складського комплексу Українського державного виробничого підприємства «Ізотоп».*

За допомогою прийому конкретизації вдається передати максимально точний зміст вихідного тексту, що впливає з вербального контексту (наприклад: *in die Anlage* – на територію об'єкта, *der Eisenbahneinfahrt* – пункт залізничного в'їзду, *Strahlenquelle* – джерело іонізуючого випромінювання тощо). Джерелом імпліцитної інформації, закладеної в лексемі, може бути еліipsis, що відтворюється за допомогою експлікації. Наприклад, дієслово *leisten* у німецькій мові має чимало значень, які об'єднує сема 'виконувати роботу', дає змогу створити постсуппозицію, виходячи з нижченаведеного переліку видів виконуваних робіт:

Die Partner leisten

Öffentlichkeitsarbeit ...;

Auftau internetgestützter Kontaktbörsen ...;

Organisation von Kontaktveranstaltungen ...

Сторони мають виконувати роботу, пов'язану з:

зв'язком із громадськістю ...;

створенням механізмів із налагодження контактів за допомогою інтернет-технологій ...;

організацією заходів ... з метою налагодження контактів ... [13].

Схожу ситуацію спостерігаємо в перекладі усталених зворотів із дієсловом *folgen* і похідним віддієслівним іменником *Folgendes*, які в українській мові уточнюються за допомогою прийому конкретизації відповідно до контексту висловлювання. Наприклад:

Der politische Dialog wird auch wie folgt geführt: [14, с. 533].

Політичний діалог здійснюється також у таких форматах [15].

Diese Zusammenarbeit betrifft unter anderem Folgendes: ... [14, с. 536].

Таке співробітництво спрямовується на вирішення, *inter alia*, таких проблем: ... [15].

Аналізуючи автентичні тексти міжнародних угод, можна помітити незбіжність словникових відповідників окремих лексем, що являє собою закономірність на основі причинно-наслідкового зв'язку між поняттями. При цьому застосовується прийом модуляції, у результаті чого виводиться імплікатура. Наприклад: *Zusage* 'згода' → зобов'язання, *Krisenbewältigung* 'подолання кризи' → антикризове управління, *verantwortungsvolle Staatsführung* 'відповідальне управління державою' → добре врядування. Прийом додавання застосовується для виведення асоціативної семантики слів, що впливає з контексту. У наведеному нижче прикладі лексема *Migrationsfragen* 'мі-

граційні питання' набуває в перекладі додаткового відтінку значення, на який указують лексеми *illegal* 'нелегальний', *Schleuserkriminalität* 'незаконне переправлення осіб через державний кордон', *Menschenhandel* 'торгівля людьми':

Die Vertragsparteien ... entwickeln den umfassenden Dialog über alle mit der Migration zusammenhängenden Fragen weiter; unter anderem über illegale Migration, legale Migration, Schleuserkriminalität und Menschenhandel sowie über die Einbeziehung der Migrationsfragen ... [14, с. 535].

Сторони ... надалі розвиватимуть всеохоплюючий діалог щодо всіх питань у сфері міграції, зокрема нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції ... [15].

Висновки. Отже, процес укладання міжнародних угод є тривалим і складним. Він потребує залучення комплексних фахових знань, зокрема в галузі перекладу. Імплицитність позначає здатність тексту містити явно невиражену інформацію на різних мовних рівнях, зокрема на рівні слова. Загалом розрізняють конвенціональну й кодуєчу імплицитність. Відтворення конвенціональної імплицитності на лексичному рівні відбувається завдяки пресупозитивним знанням, контексту та еліпсису. У перекладі застосовуються прийоми конкретизації, генералізації, експлікації й додавання, які реалізують стратегію вербалізації імплицитної інформації в перекладі. Кодуюча імплицитність представлена на рівні імплікаціону та позначає асоціативну семантику слів, що відтворюється за допомогою прийомів модуляції й додавання. Визначальним у процесі відтворення кодуєчої імплицитності є контекст. Парольна імплицитність зазвичай зберігається в перекладі, хоча іноді сприйняття імплицитних компонентів ускладнюється вилученням елементів контексту, завдяки яким можна краще зрозуміти текст. Завдяки цьому реалізується стратегія елімінації в перекладі. Безперечно, тема відтворення імплицитності на лексичному рівні не є вичерпною, вона відкриває нові обрії в дослідженні прагматичних аспектів перекладу міжнародних угод.

Література:

1. Максимов С.Е. Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / С.Е. Максимов. – К., 1984. – 198 с.
2. Кияк Т.Р. Перекладознавство: німецько-український напрям : [підручник] / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
3. Юлинецкая Ю.В. Кодификационно-интерпретационные особенности текстов международных нормативно-правовых актов (на материале англоязычных версий МНПА XX–XXI вв.) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Ю.В. Юлинецкая. – Одесса, 2005. – 196 с.
4. Шаблій О.А. Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи : [монографія] / О.А. Шаблій. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 320 с.
5. Зарума-Панських О.Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсивні особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.Р. Зарума-Панських. – Львів, 2001. – 21 с.
6. Орлова І.С. Лексико-граматичні трансформації у перекладі міжнародно-правових документів (на матеріалі двосторонніх іспансько-українських міждержавних угод) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / І.С. Орлова. – К., 2006. – 17 с.

7. Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову : Постанова Кабінету міністрів України від 17 березня 2006 р. № 353 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-n>.
8. Cadrić M. Translatorische Methodik / M. Cadrić, K. Kaindl, M. Kaiser-Cooke. – 2. überarbeitete Auflage. – Wien : Facultas, 2007. – 165 S.
9. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике : [учебное пособие] / И.В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
10. Арнольд И.В. Стилистика: современный английский язык : [учебное для вузов] / И.В. Арнольд. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
11. Кашичкин А.С. Имплицитность в контексте перевода : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / А.В. Кашичкин. – М., 2003. – 153 с.
12. Protokoll der 9. Sitzung der deutsch-ukrainischen Arbeitsgruppe für wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit (WTZ-AG). Protokoll 9-го Засідання німецько-української робочої групи з науково-технічного співробітництва (WTZ-AG) // Офіційний сайт Посольства Федеративної Республіки Німеччина в м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kiew.diplo.de/contentblob/3610736/Daten/2541558/protokoll_9_sitzung.pdf.
13. Memorandum of Understanding über die Förderung der Zusammenarbeit in Wissenschaft, Technologie und Innovation zwischen dem Bundesministerium für Bildung und Forschung und dem Ministerium für Bildung und Wissenschaft der Ukraine. Меморандум про взаєморозуміння щодо сприяння співробітництву у сфері науки, технологій та інновацій між Міністерством освіти і науки України та Федеральним міністерством освіти і наукових досліджень Федеративної Республіки Німеччина // Офіційний сайт Посольства Федеративної Республіки Німеччина в м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kiew.diplo.de/contentblob/3209014/Daten/1429751/04_memorandum_dt.pdf.
14. Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und der Europäischen Atomgemeinschaft und ihren Mitgliedstaaten einerseits und der Ukraine andererseits vom 21. März 2014 und vom 27. Juni 2014 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 3. Juni 2015, Bonn (2015); Nr. 15. – S. 530–627.
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 року та від 27 червня 2014 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Гудманян А. Г., Баклан И. Н. Передача имплицитности на лексическом уровне в текстах немецко-украинских международных соглашений

Аннотация. В статье рассмотрена роль перевода в процессе составления соглашений, обобщена типология имплицитности, а также выделены средства и приемы ее воспроизведения на лексическом уровне.

Ключевые слова: имплицитность, пресуппозитивные знания, эллипсис, контекст, ассоциативные связи слов, конкретизация, экспликация, модуляция.

Gudmanian A., Baklan I. Rendering implicitness at the lexical level in German and Ukrainian international treaties

Summary. The article considers a role of translation in concluding treaties, summarizes typology of implicitness, and emphasizes means and methods of its rendering at the lexical level.

Key words: implicitness, presupposition knowledge, ellipsis, context, associative relations between words, concretization, explication, modulation.